

Sömürgecilik ve Ekonomi: Bağımsız Kongo Devleti Örneği (1885-1908)

Erdem Selman DEVELİ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF, erdemsdeveli@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2097-207X

Öz: 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihleri arasında gerçekleştirilen Berlin Batı Afrika Konferansı ile birlikte kurulan “Bağımsız Kongo Devleti” Belçika Kralı II. Leopold’e “özel mülk” olarak tahsis edilmiştir. Belçika’nın yüzölçümü ile kıyaslanamayacak büyüklükte olan Kongo’nun, II. Leopold tarafından sömürgeleştirilmek istenmesinin en temel nedeni hammadde arayışıdır. Sanayi Devrimi’nin yayılması ile birlikte hammadde arayışlarını hızlandıran Belçika, sanayi üretimi için gerekli olan hammaddelerin önemli bir kısmını Kongo’dan temin etmiştir. Bu doğrultuda tarımsal üretim açısından fildişi ve kauçuk, madenler açısından ise bakır, kalay ve altın ön plana çıkan ürünlerdir. Bu ürünler arasında Bağımsız Kongo Devleti’nin en çok ihraç ettiği ürün olan kauçuk, ülkenin ekonomik gücünün temelini oluşturmaktadır. Ayrıca kauçuk ihracatında Belçika’nın payı oldukça yüksek olup, Anvers pazarına getirilen kauçuğun önemli bir kısmı Kongo’dan karşılanmaktadır. Bununla birlikte Kongo’nun iç kesimleri ile batı kıyıları arasındaki taşımacılığın (*mamul mal, hammadde, yolcu vb*) hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için demiryollarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla inşa edilen yüzlerce kilometre uzunluğundaki demiryolları, başta Belçika olmak üzere Avrupa ile Bağımsız Kongo Devleti’ni ticari açıdan birbirine bağlamıştır. Bu açıklamalar doğrultusunda bu çalışmanın amacı, sömürgecilik yarışına geç katılan Belçika ile hızlı bir şekilde sömürgeleştirdiği Bağımsız Kongo Devleti arasındaki ekonomik ilişkileri incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Kongo Devleti, Demiryolu, Fildişi, Kauçuk, Ticaret

Jel Kodları: N57, N77, N97

Colonialism and the Economy: The case of the Congo Free State (1885-1908)

Abstract: Between November 15, 1884 and February 26, 1885, the “Congo Free State,” which was established at the Berlin West Africa Conference, was allocated as “private possession” to King Leopold II of Belgium. The main reason why Leopold II wanted to colonize the Congo, which is incomparably larger than the area of Belgium, was the search for raw materials. Belgium, which accelerated its search for raw materials with the spread of the Industrial Revolution, obtained a significant portion of the raw materials required for industrial production from Congo. In this direction, ivory, and rubber in terms of agricultural production, and copper, tin, and gold in terms of minerals are the prominent products. Among these products, rubber, which is the most exported product of the Independent Congolese State, constitutes the basis of the country’s economic power. In addition, Belgium’s share in rubber exports is quite high, and a significant portion of the rubber brought to the Antwerp market is supplied from Congo. However, railways were needed for the rapid transportation of goods (manufactured goods, raw materials, and passengers) between the Congo’s interior and the west coast. Hundreds of kilometers of railways built for this purpose connected Europe, especially Belgium, and the Congo Free State commercially. In line with these explanations, the aim of this study is to examine the economic relations between Belgium, which joined the colonial race late, and the Congo Free State, which was quickly colonized.

Atıf: Develi, E., S. (2025). Sömürgecilik ve Ekonomi: Bağımsız Kongo Devleti Örneği (1885-1908), *Politik Ekonomik Kuram*, 9(3), 958-975. <https://doi.org/10.30586/pek.1624872>

Geliş Tarihi: 22.01.2025

Kabul Tarihi: 01.04.2025



Telif Hakkı: © 2025. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Keywords: Congo Free State, Railway, Ivory, Rubber, Trade

Jel Codes: N57, N77, N97

1. Giriş

Avrupa ülkeleri ile Afrika Kıtası arasındaki ticari ilişkiler, 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Özellikle Coğrafi Keşifler sonrasında hızlanan bu ilişkiler, aslında “sömürgecilik” çerçevesinde ilerlemiştir. 16. yüzyıl itibarıyla Afrika Kıtası’nın batı kıyılarından Karayip Adaları’na götürülen on milyondan fazla köle, Avrupalıların bu kıtaya bakışını ortaya koymaktadır. Ancak Avrupa ile Afrika Kıtası arasındaki bu ilişki sadece köle ticareti ile sınırlı kalmamıştır. Çünkü Avrupalılar, Afrika Kıtası’nın özellikle batı kıyılarındaki değerli ürünlerini ele geçirmek ve bu ürünleri Avrupa’ya götürmek amacıyla bölgeyi ele geçirmeye başlamışlardır. Ancak sadece batı kıyılarında değil kıta genelinde ticari potansiyele sahip ürünlerin keşfedilmesi, Avrupalıların iç kesimlere doğru ilerlemelerine neden olmuştur. Bu ilerlemeler Avrupa ülkeleri arasındaki çatışma riskini artırdığı için, kıtanın savaşı bir şekilde bölüşülebilmesini sağlamak amacıyla bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihleri arasında gerçekleştirilen Berlin Batı Afrika Konferansı, değerli ve ticari potansiyeli bulunan ürünler açısından son derece zengin bir bölge olan Afrika Kıtası’nın, Avrupalılar arasında paylaşılmasını sağlamıştır. Bu paylaşımında Belçika Krallığı’na bırakılan Kongo, Belçika Kralı II. Leopold’e “özel mülk” olarak tahsis edilmiş ve böylece 1885 yılında Bağımsız Kongo Devleti kurulmuştur.

Bağımsız Kongo Devleti kurulduktan sonra II. Leopold açısından öncelikli hedef, bu toprakların mümkün olan en kısa sürede ticari kazanca dönüşmesini sağlamaktır. Ancak Kongo’nun verimli topraklarından elde edilen ürünlerin II. Leopold’ü tatmin edecek bir kazanca dönüşmesi o kadar kolay olmamıştır. Çünkü Kongo’nun iç kesimlerinde üretilen ürünlerin hızlı bir şekilde Atlantik kıyılarına ulaşmasının sağlanabilmesi için demiryollarına ihtiyaç duyulmuştur. Ancak hem demiryolu yapımının maliyetli olması hem de ölüm ve firar gibi nedenlerle demiryolu inşaatında çalışan işçilerin sayısının her geçen gün azalması ve yeni işçilere ihtiyaç duyulması, demiryolu yapımını üstlenen şirketin sürekli yeni kredi aramasına neden olmuştur. Bu zor ve maliyetli demiryolu inşaatı 19. yüzyılın sonlarına doğru tamamlandığında ise Kongo’nun Atlantik kıyıları ile iç kesimleri arasındaki taşımacılık kolaylaşmıştır. Oldukça maliyetli olmasına rağmen, II. Leopold’ün demiryolu yapımına önem vermesinin en temel nedeni ise zengin bir üretim potansiyeline sahip olan Kongo’dan elde edeceği ticari kazancı tahmin etmiş olmasıdır.

Kongo’nun bu zengin üretim potansiyeli içerisinde en çok dikkat çeken ürünler ise fildişi ve kauçuktur. Avrupa’nın fildişi ihtiyacının önemli bir kısmını karşılayan Bağımsız Kongo Devleti, özellikle Anvers pazarında satılmak üzere ihraç edilen fildişi sayesinde önemli bir gelir elde etmiştir. Ancak sanayi üretimi için önemli bir hammadde olan ve ilerleyen yıllarda fildişinin yerini alan kauçuk, Bağımsız Kongo Devleti’nin en önemli ihraç ürünü haline gelmiştir. Bu kauçuğun önemli bir kısmı Belçika’ya ihraç edilirken, yine Anvers pazarı önemli bir dağıtım merkezi görevi üstlenmiştir. Fildişi ve kauçuğun dışında madenler açısından da önemli bir bölge olan Kongo’da bakır, kalay, kurşun, çinko ve altın gibi madenler ön plana çıkmaktadır. Bağımsız Kongo Devleti’nin en çok ithal ettiği ürünler ise gıda maddeleri ve çeşitli kumaşlar olup, toplam ithalatın önemli bir kısmı Belçika’dan karşılanmaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda bu çalışmanın amacı, 1885 yılında kurulan ve 1908 yılında Belçika Krallığı tarafından ilhak edilen Bağımsız Kongo Devleti’nin ekonomik yapısını incelemektir. Çalışmanın özgün olması ve iktisat tarihi literatürüne katkı sunması amacıyla orijinal kaynakların kullanılmasına dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda ilgili dönemde yayımlanan raporlardan ve kitaplardan faydalanan bu çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde Bağımsız Kongo Devleti’nin kuruluş sürecinden ve daha sonra Belçika Krallığı’na ilhakından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde, ticaret hacminin artırılabilmesi amacıyla inşa edilen yüzlerce kilometre uzunluğundaki demiryolları ve nehir taşımacılığı incelenmiştir. Dördüncü bölümde Kongo’nun üretim yapısı, ticari potansiyeli ve ticaret ortakları ele alınırken, beşinci bölümde devletin mali yapısından bahsedilmiştir. Altıncı bölümde Kongo’da kurulan pazarlara ve bu pazarlarda kullanılan farklı para birimlerine değinilirken, çalışmanın

sonuç ve değerlendirme kısmı olan yedinci bölümde ise önceki bölümlerde elde edilen bilgiler doğrultusunda ulaşılan sonuçlardan bahsedilmiştir.

2. Bağımsız Kongo Devleti'nin Kurulması ve Belçika Krallığı'na İlhakı

Kongo Nehri'nin Atlantik Okyanusu'na dökülen kıyıları, buraya önce "Zaire" ve daha sonra "Rio du Congo" adını veren Portekizliler tarafından 1484 yılında keşfedilmiş ve 19. yüzyılın başlarına kadar Portekizlilerin kontrol altında kalmıştır. Ancak Yeni Dünya'dan Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan sömürgecilik yarışının aktörleri olan Avrupalılar, bu kıyılardan Kongo'nun iç kesimlerine doğru çok fazla ilerlememişlerdir (Witteryck, 1910, s.11). İlerleyen yıllarda sömürgecilerin ilgisini çekecek olan Kongo'nun iç kesimlerindeki zenginliği ortaya çıkaranlar ise kâşiflerdir. David Livingstone, Verney Lovett Cameron ve Henry Morton Stanley tarafından gerçekleştirilen keşifler, Orta Afrika coğrafyasının ortaya çıkması açısından son derece önemlidir. Bu doğrultuda Livingstone 1849'dan 1873'e kadar; Zambezi'yi keşfetmiş, Saint Paul de Loanda'dan (*Angola*) Quilimane'ye (*Mozambik*) ulaşarak Afrika'nın içlerine doğru ilk geçişi yapmış ve ayrıca Güney Büyük Göller'e ve Nil'in kaynaklarından biri olduğunu düşündüğü Yukarı Lualaba'ya ulaşmıştır. 1872 yılında Londra Coğrafya Derneği tarafından Livingstone'a yardımcı olması için görevlendirilen Cameron da; Bagamoyo (*Tanzanya*), Nyangwe (*Kongo Demokratik Cumhuriyeti*) ve Benguela'ya (*Angola*) ulaşarak Afrika'nın iç kesimlerine doğru bir yolculuk yapmıştır. Stanley ise Büyük Göller bölgesinde yaptığı keşfi tamamlayarak Yukarı Kongo'daki Nyangwe'den yelken açmış ve 9 Ağustos 1877 tarihinde Borna'ya varmıştır (Dubreucq, 1909, s.10).

Bu keşifler sayesinde Kongo'dan elde edilecek kazancı öngören Belçika Kralı II. Leopold, 12 Eylül 1876 tarihinde Brüksel'de en bilgili coğrafyacıları bir araya getirerek Brüksel Coğrafya Konferansı'nı düzenlemiştir. Bu konferansta hem Kongo'nun daha ciddi bir şekilde incelenmesi (Witteryck, 1910, s.11) hem de keşiflere doğu kıyıları üzerinden devam edilmesi amacıyla Uluslararası Afrika Birliği kurulmuştur. Bu birliğin iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi Afrika'nın kalbini tam ve düzenli olarak keşfetmektir. İkincisi ise kâşiflere yardımcı olmak amacıyla bilimsel araştırma merkezleri ve hastaneler kurmaktır. Ancak 1877 yılında Stanley'in Ekvatorial Afrika'yı geçerek, Borna'da sansasyonel bir şekilde ortaya çıkması ve coğrafi keşiflerine ilişkin haberler, II. Leopold'ün planlarının değişmesine neden olmuştur. Buna göre Afrika'nın içlerine doğru ilerlemenin ana merkezinin batı kıyısı ve ana güzergâhın ise Kongo Nehri olmasına karar verilmiştir (Debreucq, 1909, s.10-11; Goffin, 1907, s.9).

Bunun üzerine Uluslararası Afrika Birliği tarafından kurulan Yukarı Kongo Araştırma Komitesi'nin (*Comité d'Etudes du Haut-Congo*) 25 Kasım 1878 tarihindeki toplantısında Stanley, II. Leopold'ün amaçlarını gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda II. Leopold'ün en temel amacı, Orta Afrika'da bir sömürge devletinin temellerini atmaktır (Debreucq, 1909, s.11). II. Leopold'ün amaçlarını ve planlarını ilk anlayanlardan biri olan Stanley, 1879 yılının Şubat ayında "Albion" gemisiyle Avrupa'dan ayrılmış ve Zanzibar'a gitmiştir. Afrika Kıtası'nı doğudan batıya geçmiş, eskiden Zaire olarak anılan Kongo Nehri'nin Atlantik Okyanusu'ndaki kıyılarının coğrafi konumunu belirlemiş, bu kıyılara bayrak dikmiş ve böylece Avrupalıların ekonomik faaliyetleri için muazzam bir bölge ortaya koymuştur (Witteryck, 1910, s.121). 1882 yılına gelindiğinde ise Yukarı Kongo Araştırma Komitesi, Uluslararası Kongo Birliği (*d'Association Internationale du Congo*) unvanını benimseyerek, keşfettikleri ve sonrasında işgal ettikleri topraklar üzerinde egemenliğini ilan etmiştir. Ancak sadece Kongo'da değil, kıtanın farklı bölgelerinde farklı sömürgeci güçlerin egemenlik iddialarında bulunmaları, Afrika'nın paylaşımına yönelik somut adımların atılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bunun üzerine 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihleri arasında gerçekleştirilen Berlin Batı Afrika Konferansı'nın temel amacı, ticaret yapmak isteyen tüm ülkelerin Afrika'nın iç kesimlerine erişimini kolaylaştırmaktır. Konferans sonunda imzalanan Berlin Konferansı Genel Senedi'nde açıkça ifade edilmemekle birlikte, aslında tam yetkili tüm temsilcilerin niyeti Kongo Havzası'nın tamamını Avrupalıların kullanımına tahsis etmektir. Böylece

“fiili işgal” ilkesinin benimsendiği bu konferansın 23 Şubat 1885 tarihindeki oturumunda Belçika Kralı II. Leopold, konferansa katılan ülkelerin temsilcileri tarafından Kongo’nun bağımsız hükümdarı seçilmiştir. 1 Temmuz 1885 tarihinde ise Bağımsız Kongo Devleti kurulmuştur (Cattier, 1906, s.27-28; Debreucq, 1909, s.11-12; Witteryck, 1910, s.12).

Kongo Havzası’nın neredeyse tamamını kapsayan Bağımsız Kongo Devleti, 2.400.000 kilometrekarelik yüzölçümüyle yaklaşık olarak Belçika’nın seksen, Fransa’nın ise dört katı büyüklüğündedir (Goffin, 1907, s.5). Ancak 1890 yılından itibaren İngiltere ve Belçika’da Bağımsız Kongo Devleti’nin yönetim anlayışına karşı yürütülen kampanya, 1904 yılında Soruşturma Komisyonu’nun raporu, İngiltere’de Kongo Reform Derneği’nin çalışmaları ve Belçika’da Félicien Cattier’in “Étude sur la situation de l’État indépendant du Congo (*Bağımsız Kongo Devleti’nin Durumuna İlişkin Çalışma*)” isimli eserinin yarattığı sansasyon, bu ülkenin Belçika Krallığı’na ilhakını hızlandırmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Belçika Parlamentosu’nun yakın kontrolüne tabi olması uygun görülen Bağımsız Kongo Devleti’nin yönetiminde de köklü değişikliklerin yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca kauçuk vergilerinin ve zorla çalıştırılma sisteminin kaldırılması, ülkede para biriminin kullanımının yaygınlaştırılması ve tekeli şirketlere tanınan imtiyazlar nedeniyle arka planda kalmak zorunda olan özel girişimin teşvik edilmesi sağlanacaktır. Diğer taraftan ise Bağımsız Kongo Devleti’nin Belçika Krallığı tarafından ilhak edilmesine ilişkin koşulları düzenlemek amacıyla yürütülen müzakereler, 1906 yılının Mart ayından itibaren devam etmiştir. Buna göre Belçika Krallığı ile Bağımsız Kongo Devleti’nin temsilcileri, 28 Kasım 1907 tarihinde Kongo’yu Belçika Krallığı’na bırakan antlaşmayı imzalamışlardır. Bu antlaşma, Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından onaylandıktan sonra 18 Ekim 1908 tarihinde II. Leopold tarafından da onaylanmıştır. 30 Ekim’de Jules Renkin’in Sömürgeler Bakanı olarak atanmasının ardından ise 15 Kasım 1908 tarihinde Kongo’nun egemenliği tamamen Belçika Krallığı’na geçmiştir (Zimmermann, 1909, s.92). Böylece tarihte, “egemen ve bağımsız bir devletin” kamuoyunun gücüyle yok edildiği tek örnek olan bu devlet, insanlığın infiali arasında sona ermiştir (Morel, 1920, s.199).

3. Ulaşım: Demiryolları ve Nehirler

Belçika ile Kongo arasındaki ulaşım, dört ana güzergâh üzerinden sağlanmaktadır (Dubreucq, 1909, s.7-8):

- Anvers (*Belçika*), Southampton (*İngiltere*), La Palice (*Fransa*), Tenerife (*Kanarya Adaları*), Dakar (*Senegal*), Freetown (*Sierra-Leone*) ve Banana (*Kongo*) rotası. Bu yolculuk yaklaşık olarak on sekiz veya on dokuz gün sürmektedir.
- Southampton, Madeira Adası ve Capetown rotası. Bu yolculuk yaklaşık olarak on yedi gün sürmektedir. Capetown’dan sonra ise yedi günlük bir yolculuğun ardından yaklaşık olarak 3.500 kilometre mesafede bulunan Kongo’nun güneyindeki Katanga’ya ulaşılır.
- Süveyş Kanalı ve Hint Okyanusu’nu takip eden üçüncü rota, Mombassa ve Beira üzerinden Büyük Göller bölgesine ulaşır. Napoli’den Mombassa’ya yolculuk on beş gün, Mombassa’yı Victoria Gölü’ndeki Port-Florença’ya bağlayan 963 kilometrelik demiryolu yolculuğu elli bir saat ve ardından bir buharlı gemi aracılığıyla gölün kuzeybatı kıyısındaki küçük bir liman olan Entebbe’ye yolculuk iki gün sürmektedir. Entebbe’den ise üç haftalık bir kervan yolculuğu sonunda Belçika’nın kontrolü altındaki Kongo topraklarına ulaşılır.
- Dördüncü rota ise Mısır ve Sudan üzerinden Kongo’ya ulaşmaktadır. İskenderiye’den Hartum’a demiryoluyla ve Hartum’dan Lado’ya vapurla seyahat etmek bir ay sürmektedir. Port Soudan-Berber demiryolu bağlantısı kullanılırsa yolculuk süresi önemli ölçüde kısalmaktadır.

Bu alternatif güzergâhlara bakıldığında; birinci rota Kongo’nun batısına, ikinci rota Kongo’nun güneyine, üçüncü rota Kongo’nun doğusuna ve dördüncü rota Kongo’nun kuzeyine ulaşmaktadır. Ancak II. Leopold açısından asıl mesele denizyolu, demiryolu ve kervanlar aracılığıyla dört bir tarafından ulaşılabilen Kongo’nun iç kesimlerine doğru ilerleyebilmektir. Bu doğrultuda Stanley, 1874-1877 yılları arasında gerçekleştirdiği trans-

Afrika seyahatinin dönüşünde, Matadi ile Léopoldville arasında bir demiryolu bağlantısına duyulan ihtiyaçtan bahsetmiştir. Daha sonra ise 1879-1884 yılları arasında Kongo Nehri'nin kıyılarında geçirdiği beş yılın ardından; "gizemli kıtanın kalbinde demiryolunu bekleyen muazzam bir zenginlik var" demiştir (Dubreucq, 1909, s.18). Ayrıca demiryolu inşa edilene kadar Kongo'nun bir kuruş bile etmeyeceğini ileri sürmüştür (Lorin, 1898, s.463).

Stanley'in bu düşünceleri, Kongo'da demiryolu inşa edilmesi konusunda Belçika'da önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 1885 yılının Aralık ayında Uluslararası Kongo Birliği ile bir İngiliz sendikası arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Aşağı ve Yukarı Kongo arasında demiryolu inşası ve işletilmesi bu sendikaya bırakılmıştır. Bu gelişme, Belçika iş dünyasında büyük bir heyecan yaratmakla birlikte, Belçika'nın Kongo projesine İngilizlerin müdahale etmesi en başından beri tedirginlik yaratmıştır. Bu nedenle Kongo demiryolu projesi için sermayedarları ve sanayicileri harekete geçiren Yüzbaşı Albert Thys, konuyu Belçika Mühendisler ve Sanayiciler Cemiyeti'ne taşımıştır. Bu cemiyet, yaptığı incelemeler sonucunda 20 Ağustos 1886 tarihinde bir rapor düzenleyerek demiryolu projesinin yararlı ve uygulanabilir olduğunu açıklamıştır. Bu açıklama tüm dikkatleri demiryolu projesine çevirirken, İngilizlerle yapılan dokuz aylık görüşmelerin sonucunda herhangi bir anlaşmaya varılamaması, 1886 yılının Eylül ayında bu görüşmelerin sona ermesine neden olmuştur. Bunun üzerine 1887 yılının Şubat ayında Albert Thys'in girişimiyle, sermayesi 1.000.000 frank olan ve daha sonra 1.227.000 franga çıkarılan "Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie" kurulmuştur.¹ Bu şirketin en önemli özelliği, Bağımsız Kongo Devleti'ndeki ilk özel şirket olmasıdır. Ayrıca bu şirket ile Bağımsız Kongo Devleti arasında 26 Mart 1887 tarihinde imzalanan anlaşma uyarınca şirkete 150.000 hektarlık arazinin tam mülkiyeti ile birlikte, inşa edeceği demiryollarının 99 yıl boyunca işletme imtiyazı verilmiştir.² Bunun üzerine Matadi ile Stanley Havuzu (Stanley Pool) arasındaki güzergâhın takometrik incelemesi için ve Yukarı Kongo'da inşa edilebilecek muhtemel demiryolu güzergâhının incelenmesi için iki ayrı ekip gönderilmiştir. 1888 yılının Aralık ayında tamamlanan takometrik incelemeler sonucunda, Matadi ile Stanley Havuzu arasında 436 kilometrelik bir demiryolu hattı inşa edebilmek için gerekli olan sermaye, 25 milyon frank olarak tahmin edilmiştir. Bu sermayenin oluşturulabilmesi amacıyla Albert Thys ve arkadaşları tarafından hem Belçika'da hem de yurtdışında birçok kampanya düzenlenmiştir. Bu kampanyalar sonucunda ise 25 milyon franklık sermayenin 15 milyon franklık kısmı Belçika'nın başlıca finans kuruluşları, üç Alman bankası ve bazı İngilizler tarafından ve kalan 10 milyon franklık kısmı ise Belçika hükûmeti tarafından taahhüt edilmiştir (Goffin, 1907, s.13-15).

Demiryolu yapımı için gerekli olan sermayenin de bulunması ile birlikte inşaat başlanmıştır. Ancak demiryolu inşa edilirken iki önemli sorun ortaya çıkmıştır; giderler ve işçiler. 1890 yılının ortalarında yapılan ön çalışmalar sonucunda başlanan demiryolu inşaatında arazi koşullarının zorluğu ile birlikte iklim ve hastalıklar nedeniyle ölüm oranlarının yükselmesi hem ilerlemeyi yavaşlatmış hem de harcamaların artmasına neden olmuştur. Sadece işe alım ve seyahat masrafları, 30 Haziran 1893 tarihi itibarıyla 2 milyon frangı geçmiştir. Her geçen gün masrafların artması nedeniyle şirket, yeni kaynaklar yaratmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine, şirketin kurulmasına yardımcı olan Belçika bankaları 22 Ağustos 1894 tarihinde 2,5 milyon franklık bir kredi sağlamış ve

¹ Kongo'yu ticari açıdan sömürmek amacıyla 1880-1898 yılları arasında toplam 25 tane şirket kurulmuştur. Merkezi Rotterdam (Hollanda)'da bulunan "Nieuwe Afrikaansche Handelsvennootchap" ve merkezi Lizbon (Portekiz)'da bulunan "Compagnie Portugaise du Zaïre" hariç, geriye kalan 23 şirketin de merkezi Belçika'dadır. Hollanda merkezli şirketin kuruluş sermayesi 3 milyon florin ve Portekiz merkezli şirketin kuruluş sermayesi 2.250.000 dolardır. Geriye kalan Belçika merkezli 23 şirketin ise toplam sermayesi 56.577.000 frank olup, bu tutarın 30 milyon franklık kısmı "Compagnie du Chemin de fer du Congo"ya aittir (Wauters, 1899, s.396-397).

² Benzeri imtiyazların diğer şirketlere de verildiği görülmektedir. Mesela, 4 Ocak 1902 tarihinde 25 milyon frank sermaye ile Büyük Göller bölgesinin demiryolu inşası için kurulan "la Compagnie des Chemins de Fer du Congo Supérieur aux Grands Lacs Africains" şirketinin en büyük hissedarı olan Empain Grubu'na, 4 milyon hektarlık bir arazinin imtiyaz ve istimlak hakkı verilmiştir. Ayrıca şirket 25 milyon franklık yeni bir yatırım yaparsa 4 milyon hektarlık yeni bir imtiyaz elde edecek ve bu imtiyazların karşılığında devlet ise kârın %47'sini alacaktır. Böylece Bağımsız Kongo Devleti'ni adeta paylaşan tüm bu yabancı şirketlere toplamda yaklaşık olarak 27 milyon hektarlık arazinin imtiyaz hakkı verilmiştir (Peemans, 1975, s.178-179).

bu kredi, 13 Nisan 1895 tarihinde 5 milyon franga çıkarılmıştır. Ayrıca Belçika hükûmetinden 5 milyon franklık bir kredi talebinde bulunulmuş ve bu kredi, 25 Temmuz 1895 tarihinde onaylanmıştır. Daha sonra şirketin sermayesi 25 milyon franktan 30 milyon franga çıkarılmış ve Belçika hükûmeti, 17 Nisan 1896 tarihinde ihraç edilen %3 faizli her biri 500 frank değerinde olan 20.000 adet tahville 10 milyon franklık bir kredi sağlamıştır. Bu şekilde yaratılan 15 milyon franklık yeni kaynak, 1895 yılının Nisan ayında bankalardan ve Temmuz ayında hükûmetten alınan beşer milyon franklık iki kredinin ödenmesinde kullanılmıştır. Bu nedenle şirketin elinde sadece 5 milyon frank kalmıştır. Bunun üzerine 28 Kasım 1896 tarihli Genel Kurul, demiryolu üzerinde ipotek garantisi ile %4,5 faizli her biri 500 frank değerinde olan 50.000 adet tahvil ihracına yetki vermiştir. Finansal anlamda yapılan tüm bu katkılar sayesinde demiryolu hattının geçici açılışı 1898 yılının Mayıs ayında gerçekleşmiştir. Ancak demiryolu inşaatlarının devam etmesi nedeniyle şirket finansman aramaya devam etmiştir. Bu doğrultuda 18 Ocak 1899 tarihli Genel Kurul, %4 faizli her biri 500 frank değerinde olan 20.000 adet tahville 10 milyon franklık yeni bir kredi sağlamaya karar vermiştir. Ayrıca 1903 yılının Şubat ayında ise %4,5 faizli her biri 500 frank değerinde 14.000 adet tahville 7 milyon franklık son bir kredi ihtiyacı doğmuştur. Şirketin sermayesine ve tahsis dilen kredilere bakıldığında söz konusu demiryolu inşaatının oldukça pahalıya mâl olduğu anlaşılmaktadır. Mesela etütler, faiz ödemeleri, işe alım masrafları vb. giderler için ilk 33 kilometrenin inşaatında yaklaşık olarak 20 milyon frank harcanmıştır. Dolayısıyla ilk 33 kilometrede 600 bin franktan fazla olan kilometre başına maliyet, sonraki kilometrelerde 150 bin frangın altına düşmüştür³ (Goffin, 1907, s.16-20).

Şirketin diğer önemli sorunu ise demiryolu inşaatında çalışacak olan işçilerdir. Demiryolu inşaatında çalıştırılmak üzere beyaz yakalı işçi, mühendis, şoför, işçi ve zanaatkârlardan oluşan toplam 1.349 kişi işe alınmıştır. Ayrıca Zanzibar, Senegal, Lagos, Akra, Dahomey, Sierra Leone ve Batı Hint Adaları'ndan 15 binden fazla yerli ve Makao'dan 529 işçi getirilmiştir. Ancak hem çalışma şartlarının ağır olması hem de iklim ve hastalık sorunları, ölümlerin artmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda 15 Kasım-15 Aralık 1891 tarihleri arasında 67'si Sierra Leoneli, 56'sı Akralı ve geriye kalan 27'si Batı Afrikalı işçilerden olmak üzere toplam 150 kişi hayatını kaybetmiş ve ayrıca Bathurst'tan gelen işçilerden 3'ü ise kaçmıştır. Bununla birlikte 15 Aralık 1891-1 Şubat 1892 tarihleri arasında 155 kişi daha ölmüş ve 3 Haziran 1892'ye kadar ölü sayısı 900'e ulaşmıştır. Ölümlerin ve firarların çoğalması ile birlikte ülkelerine geri dönmek isteyen işçiler, Kongo'nun kötü bir şekilde anılmasına neden olmuş ve bu durum, Batı Afrika'dan gelen işçileri olumsuz yönde etkilemiştir. Şirketin uzun uğraşları sonucunda 1892 yılının Haziran ayında Dahomey'den 456 işçi, Temmuz ayında Antiller'den (Barbados, Saint-Lucia ve Martinik) 291 işçi ve Kasım ayında Makao'dan 529 Çinli işçi Matadi'ye gelmiştir. Ancak işçilerin Kongo'da kalmak için ikna edilmeleri, Kongo'ya getirilmek üzere ikna edilmelerinden daha zor olmuştur. Antiller'den gelen işçiler ile Makao'dan gelen Çinliler, iklim şartlarına çok fazla uyum sağlayamamışlardır. Bu nedenle Kongo'ya geldiklerinden çok kısa bir süre sonra Antiller'den gelen işçilerin 224'ü ve Makao'dan gelen Çinlilerin ise 233'ü ya ölmüş, ya ülkelerine geri gönderilmiş ya da kaçmışlardır. Böylece 1893 yılının Mart ayında, Antiller'den gelen işçilerin 67'si ve Makao'dan gelen Çinlilerin 296'sı aktif olarak çalışmaktaydı. Bu şartlar altında son Barbadoslular 1894 yılı Eylül ayında ve son Çinliler 1895 yılı Ocak ayında ülkelerine geri gönderilmiştir. Onların yerine iklim şartlarına daha kolay uyum sağlayabilen Senegal, Akra ve Sierra Leone'den binlerce işçi getirilmiştir (Goffin, 1907, s.28-66).⁴

³ Kilometre başına maliyete daha detaylı bakıldığında 1890-1896 yılları arasında önemli bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Buna göre inşa edilen demiryolu hattının uzunluğu 1890 yılında 4,5 kilometreye, 1891 yılında 15,8 kilometreye, 1892 yılında 22,7 kilometreye, 1893 yılında 33,2 kilometreye, 1894 yılında 42,1 kilometreye, 1895 yılında 71,1 kilometreye ve 1896 yılında 100 kilometreye ulaşmıştır. Aynı yıllar için kilometre başına maliyet ise sırasıyla 240 bin frank, 144 bin frank, 120 bin frank, 120 bin frank, 100 bin frank, 100 bin frank ve 87 bin franktır. Bu rakamlar 1890-1896 yılları arasında kilometre başına maliyetin 240 bin franktan, 87 bin franga düştüğünü göstermektedir (Wauters, 1899, s.366).

⁴ Kongo dışından getirilen işçilerin durumu, daha fazla yerli işçi temin edilmesi noktasında birtakım çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda Katolik misyonerler çocukların mesleki eğitimiyle ilgilenmiş ve çocukların adeta doğuştan itibaren tarım işleriyle uğraştıkları çiftlikler

İşçi bulma ve çalıştırma konusunda yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen inşaat, bakım ve onarım işlerinin devam etmesi, personel sayısının kademeli olarak artırılmasını zorunlu kılmıştır. Burada önemli olan nokta ise şirketin binlerce kilometre uzaktan getirdiği işçilere ödeyeceği ücretlerdir. Çünkü neredeyse her gün ölümlerin, hastalıkların ve firarların olduğu Kongo'da işçilerin hem çalışmaya devam etmeleri hem de verimli bir şekilde çalışabilmeleri, ancak kabul edecekleri makul bir ücret karşılığında mümkündür. Bu doğrultuda Afrikalıların emeği ile Avrupalıların sermayesinin birleşmesi sonucunda patron-işçi çıkar ortaklığı yoluyla ücretlerin artması, işçinin refahının artmasını sağlayacak ve bu sayede üretim artacaktır. Böylece makul bir ücret karşılığında işçilerin verimli bir şekilde çalışması, metreküp başına işçilik maliyetlerinin de düşmesini sağlamıştır. Buna göre Haziran 1895-Mayıs 1896 döneminde ikramiye olarak dağıtılan metreküp başına 0,82 frank ve işçi maliyeti olarak (nakit ücret, yemek, konaklama vb) metreküp başına 2,36 frank olmak üzere, bir işçinin metreküp başına toplam maliyeti 3,18 franktır. Ancak 1894-1895 döneminde bu maliyetin 3,92 frank olduğu dikkate alındığında, metreküp başına toplam maliyetlerde 0,74 franklık bir azalma olmuştur. Bununla birlikte demiryolunda çalışan yerli işçilerin günlük ücreti 0,50 franktır. Ancak yerli işçiler günlük nakit ücretin dışında genel olarak tayınla daha fazla ilgilenmişlerdir. 500 gram pirinç, 250 gram bisküvi ve 250 gram tuzlanmış et ya da kurutulmuş balıktan (bir gün et, ertesi gün balık) oluşan tayın, Matadi'de 0,55 franga mâl olmuştur.⁵ Demiryolunda çalışan yerliler için bu ücretler oldukça yeterlidir. Ayrıca yerliler aldıkları ücretlerin bir kısmını, Avrupalılar tarafından işletilen dükkânlarda palmiye yağı, muz, manyok ve diğer taze gıda maddeleriyle değiştirmişlerdir⁶ (Goffin, 1907, s.66-79).

Demiryolları konusunda değinilmesi gereken bir diğer konu ise yolcu ve ürünlerin taşıma ücretleri ve bu sayede elde edilen gelirlerdir. Bu doğrultuda Matadi-Stanley Havuzu arasında veya tam tersi güzergâhtaki yolcu ücreti, birinci sınıf için 500 frank ve ikinci sınıf için 50 franktır. Ücretsiz bagaj hakkı, birinci sınıf yolcularda 100 kilogram ve ikinci sınıf yolcularda 20 kilogram olup, her iki yolcu grubu için de ekstra bagaj ücreti kilogram başına 1 franktır. Léopoldville-Matadi güzergâhında taşınan ürünlerde ise 100 kilogram başına; fildişi 100 frank, kauçuk 43 frank, palmiye çekirdeği 10 frank, yer fıstığı 10 frank, kereste 10 frank, kahve 28 frank, beyaz kopal 18 frank, kırmızı kopal 32 frank, palmiye yağı 12 frank, kuzukulağı 17 frank, susam 10 frank ve tütün 27 franktır.⁷ Daha sonra ise fildişi ve kauçuğun fiyatında herhangi bir değişiklik yapılmamış, ancak diğer tüm ürünlerde tek bir fiyat belirlenmiştir. Buna göre ton başına; fildişi 1.000 frank, kauçuk 430 frank ve diğer tüm ürünler 18 franktır. Canlı hayvanlar ise vagon başına 840 franktır. Kongo'nun ürün çeşitliliğinin fazla olması ve özellikle fildişi, kauçuk ve kopal ticaretine ağırlık verilmesi, yıllar içerisinde taşınan ürünlerin ve elde edilen gelirlerin artmasını sağlamıştır. Buna göre 1894-1895 döneminde 324'ü beyaz ve 4.023'ü yerlilerden oluşan toplam 4.347 yolcu ile birlikte 1.088 ton ürün taşınmış ve bu sayede 162 bin franklık gelir elde edilmiştir. 1905-1906 döneminde ise 2.516'sı beyaz ve 19.815'i yerlilerden oluşan toplam 22.331 yolcu ile birlikte 28.832 ton ürün taşınmış ve bu sayede 10,7 milyon franklık gelir elde edilmiştir. Böylece 1894-1906 yılları arasında 19.555'i beyaz ve 139.807'si

kurmak için çalışmışlardır. Protestan misyonerler her şeyden önce müritlerinin entelektüel gelişimine ağırlık verirken, hükûmet ise terkedilmiş, ihmal edilmiş veya yetim kalmış çocukların gönderildiği okullar açmıştır. Orduya kayıtlı binlerce yerli ise sadece askeri eğitim almakla kalmamış, aynı zamanda el sanatları konusunda da eğitilmişlerdir. Bu şekilde devlet, en az maliyetle geniş plantasyonlar oluşturmayı başarmış ve işçi sorunu çözümlene yoluna girmiştir. Böylece artık işçilerin ithal edilmesine gerek kalmayacak, ülkenin her noktasından insan gücü temin edilebilecek ve yoksul köylerin her birinin adeta bir üretim ve zenginlik merkezine dönüşmesi sağlanacaktır (Wauters, 1899, s.350).

⁵ Yiyecek, giyecek, tıbbi bakım, seyahat masrafları ve geri dönüş masrafları karşılığında orduya 3 yıllık kaydolun Bağımsız Kongo Devleti'nde görev yapan askerlerin günlük ücreti ise 1.25 franktır. Bununla birlikte demiryolu yapılmadan önce yükleri taşıyan hamalların ücreti biraz daha fazladır. Gezininlerin bir günlük yürüyüşlerinde binden fazla yerli hamalla karşılaştığı kervan güzergâhı, Avrupa'daki ana yolların çoğundan daha işlektir. Bu kervan güzergâhında hamal olarak çalışan yaklaşık 50.000 yerlinin günlük ücreti ise 1,5 franktır (Wauters, 1899, s.346-348).

⁶ Bağımsız Kongo Devleti tarafından işletilen dükkânlarda botlar ortalama 9 frank ve ayakkabılar 2 franktan satılmaktadır. Ayrıca bu dükkânlarda bıçak, kaşık, çatal, ayna, tütün, sandalet, kemer, toka, çorap, gömlek, forma, fes, şapka, süs eşyaları ve şal gibi yüz yirmi yedi farklı eşyanın bulunduğu belirtilmektedir (Mountmorres, 1906, s.75).

⁷ Alphonse Jules Wauters'in verdiği rakamların bazıları farklıdır. Wauters'e göre 100 kilogram başına fildişi 101 frank ve kahve 17 franktır. Ayrıca Matadi-Léopoldville güzergâhında ise tüm mallar için 10 kilogram başına 10 franklık tek bir fiyat uygulanmaktadır (1899, s.372).

yerlilerden oluşan toplam 159.362 yolcu ile birlikte 182.841 ton ürün taşınmış ve bu sayede 98,7 milyon franklık gelir elde edilmiştir (Goffin, 1907, s.202-211).

Aslında yıllar içerisinde daha fazla yolcu ve ürün taşınması ile birlikte elde edilen gelirlerin artması, inşa edilen demiryollarının uzunluğu ile bağlantılıdır. Bu doğrultuda inşa edilen demiryolları 1892 yılının Temmuz ayında 9 kilometreye, 1893 yılının Temmuz ayında 33 kilometreye (Goffin, 1907, s.50-57), 1894 yılının Mart ayında 40 kilometreye, 1895 yılının Haziran ayında 82 kilometreye, 1896 yılının Haziran ayında 187 kilometreye ve 1897 yılının Ağustos ayında 264 kilometreye ulaşmıştır (Wauters, 1899, s.370). Böylece Temmuz 1892-Temmuz 1893 dönemindeki bir sene boyunca sadece 24 kilometrelik demiryolu hattı inşa edilirken, Haziran 1895-Haziran 1896 dönemindeki bir senede 100 kilometrenin üzerine çıkılmıştır. Albert Thys'in başkanlığında tüm hattın resmî açılışı ise Bağımsız Kongo Devleti Genel Vali Yardımcısı Félix Fuchs ve Belçika, Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya, İtalya, İspanya ve Portekiz'den resmî delegelerin katılımıyla 1 Temmuz 1898 tarihinde gerçekleşmiştir.⁸ II. Lepold'ü temsilen açılışa katılan Félix Fuchs, Matadi-Léopoldville hattının insani ve ticari girişimlere açık olduğunu ilan etmiştir (Goffin, 1907, s.72-73). Bu ana hattın dışında, başta bakır ve kalay olmak üzere madenler açısından oldukça zengin bir bölge olan Katanga için de birçok demiryolu projesi geliştirilmiştir (Dubreucq, 1909, s.79-80). Bu projeler sayesinde 1909 yılına gelindiğinde aktif bir şekilde çalışan demiryolu hatlarının toplam uzunluğu 700 kilometreye ulaşmıştır (Zimmermann, 1909, s.92).

Demiryolu dışında Kongo'daki bir diğer ulaşım yolu ise nehirlerdir. Stanley Havuzu'ndan itibaren ülkenin dört tarafındaki sınırlarına kadar her yöne giden başlıca nehir güzergâhları, buharlı gemilerin erişebildiği yaklaşık 18.000 kilometrelik keşfedilmiş nehirlerle dönüşmüştür. Orta Afrika'nın diğer bölgelerine kıyasla büyük bir ekonomik üstünlüğe sahip olan Kongo Havzası bu üstünlüğünü, son derece elverişli bu hidrografik düzene borçludur. Yukarı Kongo sularında ilk buharlı geminin (*En Avant*) suya indirilmesi 1881 yılı Aralık ayında gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda ise Yukarı Kongo filosuna sürekli yeni gemiler eklenmiş ve 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Kongo Nehri'nde ve kollarında dolaşan gemi sayısı 45'e ulaşmıştır. İşletmelere tedarik sağlayan, malları yükleyip boşaltan ve yolcu taşıyan bu gemilerin 22'si Bağımsız Kongo Devleti'ne, 11'i Belçika'ya, 6'sı Hollanda'ya, 4'ü İngiltere'ye ve 2'si Fransa'ya aittir. Bununla birlikte Bağımsız Kongo Devleti ve Belçikalı ticaret şirketlerinin inşa halinde veya suya indirilmek üzere olan 15 gemisinin bulunduğu dikkate alındığında, nehirlerde dolaşan aktif gemi sayısının yakın zamanda artacağı görülmektedir. Ancak bu gemilerin Kongo Nehri'nde veya kollarında dolaşabilmeleri için, öncelikle belirlenen vergileri ödemeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda 7 Temmuz 1898 tarihli bir kararnameye göre Yukarı Kongo ve kollarında sefer yapan gemilerin sahipleri veya kaptanları, vapurların ve römorklarının taşıma kapasitesi üzerinden hesaplanan yıllık vergiyi ödemeleri karşılığında, seferleri sırasında kazanlarına yakıt sağlamak için devlete ait olan ormanlarda odun kesmeye yetkilidirler. Bu vergi, hızı saatte yedi deniz milini geçmeyen gemiler için tonaj başına 240 frank olarak belirlenmiş ve daha hızlı gemilerin tonaj başına 10 franklık ek vergiye tabi olmalarına karar verilmiştir. Ayrıca tonajı 10 tondan az olan ve yalnızca aynı nehir veya tali nehirlerdeki fabrikaların hizmetinde kullanılan buharlı gemiler için bu vergi, 120 frank olarak belirlenmiştir (Wauters, 1899, s.378-380).

Böylece demiryolu ve gemilerle yaygın bir ulaşım ağının kurulduğu Kongo'nun bu yapısı, ülkenin uluslararası ticarete açılmasını sağlamıştır (Harris, 1914, s.61-62).

4. Bağımsız Kongo Devleti'nin Ticari Yapısı

Bağımsız Kongo Devleti'nin ticari yapısı; tarımsal üretim, madencilik, ithalat-ihracat rakamları, en önemli ticaret ortakları ve ticarete ön plana çıkan ürünler üzerinden incelenecektir. Bu doğrultuda 1893 yılında yapımına başlanan ve 800 hektarlık bir alanı kapsayan Coquilhatville (Mbandaka) plantasyonlarında 300.000 kahve ağacı, kakao

⁸ Wauters (1899, s.362) bu açılışa, Avusturya-Macaristan'ın da katıldığını belirtmektedir.

ağaçları ve çeşitli kauçuk bitkilerine ait tarlalar bulunmaktadır (Dubreucq, 1909, s.38). Kongo topraklarının kahve üretimi için uygun olduğunun anlaşılması üzerine, ilk kahve ağaçları Alman tarım uzmanı Julius Eduard Teusz tarafından 1884 yılında Léopoldville'e dikilmiştir. 1885 yılında ise Mateba, Borna, Matadi ve Lukungu'ya Brezilya kahve ağaçları dikilmiş ve daha sonra arabica, liberica ve myrtifolia gibi farklı kahve çeşitleri getirilmiştir. Tıpkı kahve ağacında olduğu gibi kakao ağacını da 1884 yılında Kongo'ya tanıtan Teusz'tur. Tütün ise kahve ve kakaoya göre daha az yaygın olup, farklı tütün tohumlarıyla denemeler yapılmıştır. Bu gelişmeler sayesinde 19. yüzyılın sonlarında Kongo'da kahve ağacı 4 milyona, kakao ağacı 125 bine ve tütün bitkisi 76 bine ulaşmıştır. Bununla birlikte palmye yağı, Hindistan cevizi, yer fıstığı, susam, kopal ağacı, dolap yapımında kullanılan ağaçlar, şifalı bitkiler ve pamuk da üretilmektedir. Ayrıca birçok baharat (*Cayenne biberi, pili pili baharatı, Gine biberi, maniguette biberi, Calabar muskatı, zencefil, kebabiye ve vanilya*) ile birlikte çeşitli meyveler de (*demirhindi, safutier, papaya, patlıcan, domates, limon, barbadin, mango, guava, avokado ve ananas*) üretilmektedir (Wauters, 1899, s.333-344).

Bu ürün çeşitliliğine bakıldığında tarımsal üretim açısından son derece zengin bir bölge olduğu anlaşılan Kongo'nun ticari anlamda en değerli ürünleri ise fildişi ve kauçuktur. Dünyadaki toplam fildişi tüketimi 700 ton civarında olup, bunun yaklaşık olarak 600 tonu Afrika Kıtası'ndan karşılanmaktadır. Kıtada üretilen bu fildişi, 19. yüzyılın ortalarında ağırlıklı olarak Mısır ve Zanzibar üzerinden ve daha nadiren batı kıyıları üzerinden ihraç edilmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise fildişi ihraç eden ülkeler arasında Bağımsız Kongo Devleti ilk sırada yer almaktadır. 1897 yılında Avrupa'ya 245 ton fildişi ihraç edilmiş olup, bu miktar Afrika Kıtası'ndaki toplam fildişi üretiminin neredeyse yarısını oluşturmaktadır. 31 Temmuz 1888 tarihinde 15 tonla açılan Anvers fildişi pazarı, 1890 yılında Liverpool ve 1893 yılında Londra fildişi pazarlarını geride bırakmıştır. Dünyanın en büyük halka açık satışları Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarının başlarında gerçekleştirilmekte olup hem satılan fildişi miktarında hem de elde edilen gelirlerde yıllar içerisinde önemli bir artış olmuştur. Buna göre 1889 yılında 45,3 ton, 1890 yılında 76,4 ton, 1891 yılında 59,7 ton, 1892 yılında 118,7 ton, 1893 yılında 225,4 ton, 1894 yılında 185,6 ton, 1895 yılında 273,3 ton, 1896 yılında 246,1 ton ve 1897 yılında 280,1 ton fildişi satılmıştır. Bu satışlardan elde edilen gelirler ise 1889 yılında 1.322.000 frank, 1890 yılında 1.695.000 frank, 1891 yılında 1.248.000 frank, 1892 yılında 2.230.000 frank, 1893 yılında 3.594.000 frank, 1894 yılında 2.799.000 frank, 1895 yılında 4.427.000 frank, 1896 yılında 3.906.000 frank ve 1897 yılında 4.882.000 franktır. Böylece 1889-1897 yılları arasında Anvers pazarında toplam 1.510,6 tonluk fildişi satışı gerçekleşmiş ve bu satışlardan toplam 26.103.000 franklık gelir elde edilmiştir. Bu rakamlar, 1889-1897 yılları arasında bir kilogram fildişinin ortalama satış fiyatının her yıl değiştiğini göstermektedir. Buna göre bir kilogram fildişinin ortalama satış fiyatı; 1889 yılında 29,2 frank, 1890 yılında 22,2 frank, 1891 yılında 20,9 frank, 1892 yılında 18,8 frank, 1893 yılında 15,9 frank, 1894 yılında 15,1 frank, 1895 yılında 16,2 frank, 1896 yılında frank 15,9 ve 1897 yılında 17,4 franktır (Wauters, 1899, s.334).

Aslında ticari anlamda fildişinden daha çok ön planda olan ürün ise kauçuktur. Avrupalılar Kongo'ya gelene kadar yerliler kauçuğu; yaralarını sarmak, kancaları balık oltalarına bağlamak ve davul sopalarının baş kısımlarını bağlamak dışında neredeyse hiç kullanmamışlardır. Bunun en temel nedeni yerlilerin çok büyük bir kısmının hem kauçuğu hem de kauçuğun nasıl toplanacağını bilmemeleridir (Mountmorres, 1906, s.146). Ancak Belçika'nın Kongo'yu ele geçirmesinden sonra kauçuk üretiminde ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu artış şüphesiz ki kauçuğun ticari değerinden kaynaklanmakla birlikte, arka plandaki en önemli faktör ise kauçuk toplayan tüccarların ve kauçuk vergisinin toplanmasını sağlayan memurların, ihraç edilmek üzere kıyıya gönderilen her bir ton kauçuk için beş yüz kauçuk bitkisi yetiştirmekle yükümlü olmalarıdır (Mountmorres, 1906, s.66-67). Yani her 2 kiloluk kauçuk ihracatından dolayı 1 kauçuk bitkisinin yetiştirilmesinin zorunlu tutulduğu bu sistem sayesinde artan üretimin çok

büyük bir kısmı ihraç edilmiştir. Bu doğrultuda 1887-1897 yılları arasında ihraç edilen kauçuğa ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Bağımsız Kongo Devleti’nin Kauçuk İhracatı (1887-1897)

Yıl	Miktar (Kg)	Değer (Frank)	Yıl	Miktar (Kg)	Değer (Frank)
1887	30.050	116.768	1893	241.153	964.612
1888	74.294	260.029	1894	338.194	1.472.944
1889	131.113	458.895	1895	576.517	2.882.585
1890	155.666	556.497	1896	1.317.346	6.586.730
1891	81.680	326.720	1897	1.662.380	8.311.900
1892	156.339	625.356			

Kaynak: Wauters, 1899, s.338

Tablo 1’e göre Bağımsız Kongo Devleti’nden ihraç edilen kauçuk miktarı 1887 yılında 30 ton iken, bu miktar 1893 yılında 241 tona ve 1897 yılında 1.662 tona yükselmiştir. Böylece 1887-1895 yılları arasında 1.785 ton ve 1896-1897 yıllarında 2.980 ton olmak üzere, 1887-1897 yılları arasında toplam 4.764 ton kauçuk ihraç edilmiştir.⁹ İhracat miktarının artmasıyla birlikte elde edilen gelirlerde de önemli bir artış yaşanmıştır. Buna göre kauçuk ihracatından elde edilen gelir 1887 yılında 116.768 frank, 1893 yılında 964.612 frank ve 1897 yılında 8.311.900 frank olup, 1887-1897 yılları arasında elde edilen ihracat geliri toplam 22.563.036 frank olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca tablodan anlaşıldığı üzere, bu 11 yıllık dönemde ihracat miktarlarında ve elde edilen gelirlerde ciddi bir artış yaşanmasına rağmen, kilogram başına düşen kauçuk fiyatında çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Bu doğrultuda ihraç edilen kauçuğun kilogram fiyatı; 1887 yılında 3,9 frank, 1888 yılında 3,5 frank, 1889 yılında 3,5 frank, 1890 yılında 3,6 frank, 1891 yılında 4 frank, 1892 yılında 4 frank, 1893 yılında 4 frank, 1894 yılında 4,4 frank, 1895 yılında 5 frank, 1896 yılında 5 frank ve 1897 yılında 5 franktır.

Kongo’dan ihraç edilen bu kauçuk, Anvers pazarı için çok önemli bir üründür. Buna göre Anvers’e gelen toplam kauçuk miktarı 1889 yılında 4,7 ton iken, 1890 yılında 30 ton, 1891 yılında 21 ton, 1892 yılında 63 ton, 1893 yılında 167,2 ton, 1894 yılında 274,6 ton, 1895 yılında 513,1 ton, 1896 yılında 1.115,9 ton ve 1897 yılında 1.602,6 ton olarak gerçekleşmiştir. Böylece 1889-1897 yılları arasında Anvers pazarına gelen toplam kauçuk miktarı 3.792 tona ulaşmıştır (Wauters, 1899, s.338). İlerleyen yıllarda ise Anvers pazarına gelen kauçuk miktarı artmaya devam etmiş ve ayrıca bu kauçuğun önemli bir kısmı Kongo’dan karşılanmıştır. Bu doğrultuda Anvers pazarına gelen toplam kauçuk miktarlarına ait bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Anvers Pazarına Gelen Kauçuk Miktarı (ton)

Yıl	Kongo	Diğer	Toplam	Yıl	Kongo	Diğer	Toplam
1898	1.734,3	280,3	2.014,6	1904	4.723,6	1.042,3	5.765,9
1899	2.881,6	521,3	3.402,9	1905	4.442,6	1.271,1	5.713,7
1900	4.902,0	796,0	5.698,0	1906	4.593,8	1.178,3	5.772,1
1901	5.417,5	431,7	5.849,2	1907	4.346,1	708,3	5.054,4
1902	4.993,0	411,0	5.404,0	1908	4.262,5	772,8	5.035,3
1903	5.180,4	546,1	5.726,5				

Kaynak: Pearson, 1903, s.178; Pearson, 1911, s.170-184.

⁹ İlerleyen yıllarda ise kauçuk ihracatı artmaya devam etmiştir. Buna göre 1898 yılında 2.113 ton, 1899 yılında 3.746 ton, 1900 yılında 5.316 ton, 1901 yılında 6.022 ton, 1902 yılında 5.350 ton, 1903 yılında 5.917 ton, 1904 yılında 4.820 ton ve 1905 yılında 4.922 ton olmak üzere 1898-1905 yılları arasında toplam 38.206 ton kauçuk ihraç edilmiştir (Cattier, 1906, s.214-215).

Tablo 2'ye göre, Anvers pazarına gelen toplam kauçuk miktarı 1898 yılında 2.014,6 ton iken, 1903 yılında 5.726,5 tona ve 1906 yılında 5.772,1 tona yükselmiş, ancak 1908 yılında 5.035,3 tona düşmüştür. Bu kauçuğun önemli bir kısmı ise Kongo'dan karşılanmıştır. Anvers pazarına gelen toplam kauçuk içerisinde Kongo'nun payı 1898 yılında %86, 1899 yılında %85, 1900 yılında %86, 1901 yılında %93, 1902 yılında %92, 1903 yılında %91, 1904 yılında %82, 1905 yılında %78, 1906 yılında %80, 1907 yılında %86 ve 1908 yılında %85'tir. Böylece 1898-1908 döneminde Anvers pazarına gelen toplam kauçuk miktarı 55.436,6 ton olup, bunun 47.477,4 ton ile %86'sı Kongo'dan temin edilmiştir. Kongo'da üretilen kauçuğun Belçika için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan bu rakamlar, aynı zamanda II. Leopold'ün "dünyanın en büyük kauçuk tüccarı" olarak anılmasını sağlamıştır (Pearson, 1902, s.19). Ancak Belçika açısından ticari kazancı yüksek bir ürün olan kauçuğun üretiminin son derece ağır koşullarda gerçekleştirilmesi; "kauçuk ölümdür (*botofi bo le iwa*)" sloganının yerli halk arasında yayılmasına neden olmuştur¹⁰ (Morel, 1920, s.159). Bu ölümler o kadar fazladır ki 1885-1905 yılları arasında Kongo'nun nüfusunun 25 milyondan 15 milyona düştüğü tahmin edilmektedir. Nüfusta meydana gelen bu azalmadan dolayı II. Leopold; "ruhunda 10 milyon cinayet olan kral" olarak anılmaktadır. Hatta nüfusun doğal artışla 30 milyona ulaşacağı tahmin edildiği için, aslında II. Leopold'ün toplam 15 milyonluk bir nüfus kaybından sorumlu olduğu belirtilmektedir (Twain, 1905, s.25).

Böylece başta fildişi ve kauçuk olmak üzere tarımsal üretim açısından son derece zengin bir ülke olan Bağımsız Kongo Devleti, bir bölgenin ekonomik değerinin belirlenmesinde en önemli unsurlardan biri olan madenler açısından da zengindir. Bu doğrultuda hemen hemen her yerde bulunmakla birlikte özellikle Katanga'da keşfedilen bakır ve kalay ön plana çıkmaktadır. 250 kilometreden uzun ve 40 ila 60 kilometre genişliğinde bir alana yayılan Katanga'nın bakır yataklarında, farklı ülkelerden mühendisler tarafından yapılan araştırmalar sonucunda 2 milyon ton bakır bulunduğu tahmin edilmiştir. Bu madenlerden elde edilen bakır cevheri ortalama %14 metal içerirken, Amerika'da ise bu oran sadece %2 civarındadır. Bakırın dışında Katanga'da demir ve kömür, Aşağı Kongo'da kurşun, Finturi'de çinko, Katanga ve Ituri'de altın ve platin, Mayumbe'de gümüş ve Lualaba'da elmas keşfedilmiştir. Bu maden arama faaliyetleri sayesinde Kongo'nun ekonomik değerinin tam olarak ortaya çıkması sağlanacaktır (Dubreucq, 1909, s.74-77).

Gıda ürünleri, endüstriyel hammadde ve madenlerden oluşan Bağımsız Kongo Devleti'nin bu üretim potansiyeli, sömürgeciliğin bir sonucu olarak Belçika'nın ticari kazancına dönüşmektedir. Bunu sağlayan en temel faktör ise ülke içerisinde üretilen ürünlerin mümkün olan en kısa sürede ihraç edilmesidir. Bu doğrultuda Bağımsız Kongo Devleti'nin; toplam ihracat rakamlarının, en önemli ihracat ortaklarının ve en çok ihraç ettiği ürünlerin incelenmesi gerekmektedir. Buna göre ilk olarak Bağımsız Kongo Devleti'nin ihracat rakamlarına değinilmiş olup, detaylar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Bağımsız Kongo Devleti'nin İhracatı, 1887-1908 (Bin frank)

Yıl	Değer	Yıl	Değer	Yıl	Değer	Yıl	Değer
1887	7.668	1893	7.515	1899	39.138	1904	64.093
1888	7.392	1894	11.032	1900	51.776	1905	68.542
1889	8.573	1895	12.136	1901	54.008	1906	76.781
1890	14.110	1896	15.091	1902	56.962	1907	77.540
1891	10.536	1897	17.457	1903	63.955	1908	56.867
1892	7.530	1898	25.397				

Kaynak: Bulletin Officiel, 1909, s.63.

¹⁰ Kauçuk tarlalarının ne kadar ölümcül ve acımasız olduğunu anlaşılabilmesi için, yeterince kauçuk toplayamadıklarından dolayı ceza olarak elleri ve ayakları kesilen yerlilere ait fotoğraflara bakmak yeterlidir. Mesela çocuğunun, askerler tarafından kesilmiş eli ve ayağına bakan bir babanın fotoğrafı ve elleri, bileklerinden kesilmiş yerlilere ait fotoğraflar, kauçuğun II. Leopold için her şeyden daha önemli olduğunu göstermektedir. Bu fotoğraflar ve öldürülen yerlilere ait daha fazla bilgi için; (bkz. Twain, 1905).

Tablo 3'e göre 1887-1908 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatı ciddi oranda artmıştır. Bu doğrultuda 1887 yılında 7.668 bin frank olan ihracat miktarı, 1897 yılında 17.457 bin franga ve 1907 yılında 77.540 bin franga yükselmiş, 1908 yılında ise 56.867 bin franga düşmüştür. Böylece belirtilen dönem içerisinde Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatı 754.099 bin frank olarak gerçekleşmiştir.

Toplam ihracat rakamlarının dışında hangi ülkelere ihracat yapıldığı da önemli bir konudur. Bu doğrultuda Bağımsız Kongo Devleti'nin en çok ihracat yaptığı ülke 1888-1891 yılları arasında Hollanda ve daha sonraki yıllarda Belçika'dır. 1888 yılında Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatı 7.392 bin frank olup; bunun 4.943 bin fransı Hollanda'ya, 937 bin fransı İngiltere'ye, 563 bin fransı Portekiz'e, 364 bin fransı Portekiz Kongosu'na, 312 bin fransı Almanya'ya, 250 bin fransı Belçika'ya ve 23 bin fransı Fransa'ya aittir. Böylece Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatının içerisinde Hollanda'nın payı 1888 yılında %67 iken, bu pay 1889 yılında %71, 1890 yılında %57 ve 1891 yılında %61 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 1892 yılından itibaren Belçika'nın payında çok ciddi bir artış olmuştur. Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatının içerisinde Belçika'nın payı 1888 yılında %3,4 iken; 1892 yılında %39, 1893 yılında %42, 1894 yılında %58, 1895 yılında %74, 1896 yılında %72 ve 1897 yılında %74'tür. Böylece 1888-1897 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatı 111.372 bin frank olup, bunun %45'i Belçika'ya ve %34'ü Hollanda'ya aittir (Wauters, 1899, s.416). 1908 yılına gelindiğinde ise Bağımsız Kongo Devleti'nin 56.867 bin franklık toplam ihracatının içerisinde Belçika'nın payı 45.958 bin frank ile %81'e ulaşmıştır. Toplam ihracatta en az paya sahip olan ülkeler ise 75 frank ile Dahomey ve 25,95 frank ile Avustralya'dır. Dahomey'e ihraç edilen ürün canlı bitkiler ve çeşitli tohumlar iken, Avustralya'ya ihraç edilen ürün ise fildiştir (Bulletin Officiel, 1909, s.54-62).

İhraç edilen ürünlere bakıldığında ise özellikle fildişi ve kauçuğun ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatının içerisinde fildişinin payı 1887 yılında %36, 1888 yılında %42, 1889 yılında %53, 1890 yılında %57, 1891 yılında %53, 1892 yılında %68, 1893 yılında %60, 1894 yılında %58, 1895 yılında %53, 1896 yılında %31 ve 1897 yılında %32'dir. Toplam ihracatın içerisinde kauçuğun payı ise aynı yıllar için sırasıyla %5, %10, %11, %7, %6, %11, %16, %17, %26, %53 ve %55'tir (Wauters, 1899, s.416). Böylece her iki ürünün toplam ihracattaki payı 1887 yılında %41 iken, 1897 yılında %87'ye yükselmiştir. 1908 yılına gelindiğinde ise Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatının içerisinde kauçuğun payı %71'e yükselmiştir. Ayrıca 1908 yılında toplam kauçuk ihracatının %84'ü ve toplam fildişi ihracatının %89'u Belçika'ya yapılmıştır. 1908 yılında, fildişi ve kauçuğun dışında en çok ihraç edilen diğer ürünler ise palmiye çekirdeği, beyaz kopal, palmiye yağı, kakao, ham altın, bakır cevheri ve kahve olup, fildişi ve kauçuk da dahil olmak üzere bu ürünlerin Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatındaki payı %99,9'dur. Geriye kalan %0,1'lik kısım ise yer fıstığı, şeker kamışı, ham pamuk, tarçın esansı, mine çiçeği esansı, vetiver özü, Calabar fasulyesi, fasulye, mısır, herbaryum, kola fıstığı, tatlı patates, ham deri, canlı bitkiler ve çeşitli tohumlar, pirinç, biber ve muhtelif hayvanlardan (*sığır, ördek, keçi, domuz, tavuk*) oluşmaktadır (Bulletin Officiel, 1909, s.51-54).

İhracatın dışında ithalatta da toplam ithalat rakamlarına, en çok ithalat yapılan ülkelere ve en çok ithalat yapılan ürünlere değinilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Bağımsız Kongo Devleti'nin ithalat rakamları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Bağımsız Kongo Devleti'nin İthalatı, 1893-1908 (Bin frank)

Yıl	Değer	Yıl	Değer	Yıl	Değer	Yıl	Değer
1893	10.148	1897	23.427	1901	26.793	1905	25.886
1894	11.854	1898	25.185	1902	20.700	1906	29.702
1895	11.836	1899	27.103	1903	23.933	1907	33.437
1896	16.040	1900	31.803	1904	28.632	1908	32.271

Kaynak: Bulletin Officiel, 1909, s.119.

Tablo 4'e göre 1893-1908 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti'nin ithalatında önemli bir artış olmuştur. Buna göre 1893 yılında 10.148 bin frank olan ithalat miktarı, 1900 yılında 31.803 bin franga yükselmiş, 1902 yılında ciddi bir şekilde azalarak 20.700 bin franga düşmüş ve 1908 yılında 32.271 bin franga ulaşmıştır. Böylece belirtilen dönem içerisinde Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ithalatı 378.750 bin frank olarak gerçekleşmiştir.

Aslında Tablo 3 ve Tablo 4'teki rakamların birlikte ele alınması, Bağımsız Kongo Devleti'nin dış ticaret dengesinin anlaşılmasını sağlayacaktır. Buna göre 1893, 1894, 1896 ve 1897 yıllarında dış ticaret açığı veren Bağımsız Kongo Devleti, 1895 ve 1898 yıllarında çok az da olsa dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak 1899-1908 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti'nin ciddi miktarlarda dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Bu doğrultuda 1899 yılında 12 milyon frank olan dış ticaret fazlası, 1900 yılında 20 milyon frank, 1901 yılında 27,2 milyon frank, 1902 yılında 36,3 milyon frank, 1903 yılında 40 milyon frank, 1904 yılında 35,5 milyon frank, 1905 yılında 42,7 milyon frank, 1906 yılında 47,1 milyon frank, 1907 yılında 44,1 milyon frank ve 1908 yılında 24,6 milyon frank olarak gerçekleşmiştir. Böylece Tablo 3 ve Tablo 4'e göre 1893-1908 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ihracatı 698.290 bin frank ve toplam ithalatı 378.750 bin franktır. Bu sayede, belirtilen dönem içerisinde Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam dış ticaret fazlası 319.540 bin franktır.

Toplam ithalat rakamlarının dışında hangi ülkelerden ithalat yapıldığı da önemli bir konudur. Bu doğrultuda, 1893-1897 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti'nin en çok ithalat yaptığı ülke Belçika'dır. Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam ithalatında Belçika'nın payı 1893 yılında %48, 1894 yılında %56, 1895 yılında %56, 1896 yılında %67 ve 1897 yılında %73'tür (Wauters, 1899, s.418). 1908 yılına gelindiğinde ise Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam 32.271 bin franklık ithalatının içerisinde Belçika'nın payı 21.355 bin frank ile %66'dır. Belçika'nın dışında en çok ithalat yapılan ülkeler İngiltere (3.381 bin frank), Fransa (2.824 bin frank), Almanya (1.616 bin frank) ve Hollanda (1.078 bin frank)'dır. En az ithalat yapılan ülkeler ise 72 frank ile Çin ve 11,4 frank ile Brezilya'dır. Çin'den ilaç ithal edilirken, Brezilya'dan ithal edilen ürün ise konserve gıda ürünleridir (Bulletin Officiel, 1909, s.86-118).

İthalat kısmında değinilmesi gereken bir diğer konu ise en çok ithal edilen ürünlerdir. Bu doğrultuda, 1897 yılı resmî gümrük istatistiklerine göre Kongo'ya yapılan ithalat üç kategoriye ayrılarak incelenebilir¹¹ (Wauters, 1899, s.407-409):

- Ülkede kullanılan araçlar için gerekli olan malzemeler: Bağımsız Kongo Devleti tarafından bu ürün grubundan toplam 7.151.650,65 franklık ithalat yapılmıştır. Bu ithalatın; 4.294.048,75 fransı metal eşyalar ve demiryolu ekipmanlarına, 956.627,52 fransı metal yapılar, 806.111,91 fransı nehir ekipmanlarına, 658.553,09 fransı silah ve mühimmata, 285.467,58 fransı inşaat malzemelerine, 125.695,45 fransı ilk kuruluş ekipmanlarına ve 27.146,55 fransı ise bilimsel aletler ve cihazlara aittir.
- Beyazlar tarafından istenilen ürünler: Bağımsız Kongo Devleti tarafından bu ürün grubundan toplam 6.893.998,99 franklık ithalat yapılmıştır. Bu ithalatın; 3.015.220,76 fransı gıda maddelerine, 1.916.908,16 fransı muhtelif ürünlere, 969.313,08 fransı giyim ve iç çamaşıra, 577.798,75 fransı şaraplara, 231.005,73 fransı biralara, 163.414,14 fransı likörlere ve 50.338,35 fransı ise canlı hayvanlar ve yeme aittir.
- Yerliler tarafından talep edilen ürünler: Bağımsız Kongo Devleti tarafından bu ürün grubundan toplam 7.779.058,77 franklık ithalat yapılmıştır. Bu ithalatın; 707.356,81 fransı bakır ve pirinç tele, 635.825,80 fransı pirince, 496.903,67 fransı

¹¹ 1897 yılında Kongo'ya yapılan ithalat miktarı burada 21.825 bin frank olarak hesaplanmakla birlikte (üç kategorinin toplamı), Tablo 4'teki rakam 23.427 bin franktır. Aynı yıla ait iki farklı ithalat rakamı olmasının nedeni ise Tablo 4'teki ithalatın "genel ticaret (commerce général)" ve buradaki ithalatın "özel ticaret (commerce spécial)" olmasıdır. İthalatta genel ticaret ürünlerin menşine veya tüketim, depolama, yeniden ihracat ve transit geçiş için sonraki varış yerlerine bakılmaksızın, yurt dışından veya sömürgelerden kara veya deniz yoluyla gelen her şeyi kapsamaktadır. Özel ticaret ise sadece ülkenin iç tüketimine girmiş olan ürünleri kapsamaktadır (Direction Générale Des Douanes, 1847, s.xi).

cam eşyalara, 301.590,37 frangı çakmaklı ve pistonlu silahlara, 228.339,54 frangı süt tozuna ve 420.593 frangı muhtelif ürünlere aittir. Geriye kalan 4.988.649,28 frangın 4.552.010,22 frangı pamuklu kumaşlara, 264.369,36 frangı yünlü kumaşlara ve 172.269,70 frangı diğer kumaşlara aittir. Böylece Bağımsız Kongo Devleti'nde yerlilerin talebi doğrultusunda gerçekleştirilen 7.779.058,77 franklık ithalatın %64'ünü oluşturan kumaşlar, yerliler arasında en değerli ürün olarak ön plana çıkmaktadır. Afrika'nın bir kıyısından diğerine farklı bir değiş tokuş ürünü olmadan geçilmesini sağlayan kumaşlar; parça kumaş, battaniye, peştamal, mendil ve benzeri şekillerde satılmaktadır. Yerlilerin kumaşa olan bu talebi, her yıl ithal edilen kumaş miktarını da artırmaktadır. Buna göre 1892 yılında 1.393.379,21 frank değerinde olan kumaş ithalatı; 1893 yılında 2.330.388,86 frank, 1894 yılında 3.067.437,99 frank, 1895 yılında 3.273.162,30 frank, 1896 yılında 4.241.211,76 frank ve 1897 yılında 4.988.649,28 frank olarak gerçekleşmiştir.

1908 yılında ise 32.271 bin franklık toplam ithalatın içerisinde en çok paya sahip olan ürünler şunlardır (Bulletin Officiel, 1909, s.65-69):

- Pamuklu kumaşlar (9.290 bin frank)
- Gıda ürünleri (5.790 bin frank): Konserve, kurutulmuş balık, un, tahıl, patates, soğan, pirinç, tuz, şeker, baharat, vb.
- Giyim ve iç çamaşırı (2.310 bin frank)
- Muhtelif araçlar ve malzemeler (2.096 bin frank): Lokomotif, vagon ve yük arabaları, kazanlar, çeşitli makineler ve araçlar, yedek parça ve aksesuar, muhtelif metal yapılar, telefon, telgraf ve elektrik için malzeme ve ekipmanlar.
- Metaller (1.595 bin frank): Çelik, bakır ve pirinç, kalay, demir, cıva, kurşun, çinko, bronz ve antimon.
- Gemiler ve bu gemiler için makine ve yedek parçalar (1.468 bin frank)
- Şarap (1.205 bin frank)

5. Bağımsız Kongo Devleti'nin Mali Yapısı

Bağımsız Kongo Devleti'nin mali yapısı; krediler, vergiler ve bütçe üzerinden incelenebilir. Bu doğrultuda Bağımsız Kongo Devleti 1885 yılında kurulduğunda, Yukarı Kongo Araştırma Komitesi'nin eski üyelerine, yaptıkları harcamalar ve bunların sonuçlarının kendilerine aktarılması nedeniyle borçlanmıştı. Bu borcu temsil etmek üzere 1887 yılında, 11.087.000 franklık nominal sermayeye kadar %2,5 faizli hamiline yazılı tahviller oluşturulmuştur. Ancak 1895 yılında 422.200 frank hariç bu kredinin tüm senetleri iptal edilmiş ve dolayısıyla bu ilk borç, 422.200 franka indirilmiştir. Daha sonra 7 Şubat 1888 tarihli kararname ile her yıl 5 frank faiz getiren, her biri 100 frank değerinde olan 1.5000.000 adet tahville 150 milyon franklık bir kredi sağlanmasına karar verilmiştir. Doksan dokuz yıl boyunca yılda altı kere kura çekilerek itfa edilecek olan bu tahviller, birinci yılda 105 franktan ve doksan dokuzuncu yılda 595 franktan itfa edilmişlerdir. 1890 yılının Temmuz ayında ise Bağımsız Kongo Devleti ile bir anlaşma imzalayan Belçika Krallığı, 5 milyon frankı hemen ve 10 yıl boyunca yılda 2 milyon frank olmak üzere toplam 25 milyon franklık bir kredi vermeyi taahhüt etmiştir. 10 yıllık sürenin sonunda Belçika Krallığı, Bağımsız Kongo Devleti'ni ilhak etmekten vazgeçerse, bu tutara %3,5 faiz işlemesine karar verilmiştir. Ayrıca bu anlaşma uyarınca Bağımsız Kongo Devleti, Belçika Krallığı'nın onayı olmadan borç almayacağını taahhüt etmiştir. Ancak Bağımsız Kongo Devleti, Anvers'te bir banker olan Alexandre de Browne de Tiège'den 1 Temmuz 1895 tarihinde 5.287.415,65 frank olarak geri ödenmek üzere olağanüstü ağır koşullarda bir kredi aldığını duyurmuştur. Bunun üzerine bu borcu kapatmak amacıyla 5.287.415,65 franklık bir kredi ve 1895 yılı bütçe açıklarını karşılamak amacıyla 1.517.000 franklık bir başka kredi daha verilmiştir. İlerleyen yıllarda da kredi vermeye devam etmiştir. Buna göre 17 Ekim 1896 tarihinde %4 faizli nominal sermayesi 1,5 milyon franka kadar olan, 14 Haziran 1898 tarihinde %4 faizli nominal sermayesi 12,5 milyon frank olan, 15 Ekim 1901 tarihinde %4 faizli nominal sermayesi 50 milyon franka kadar olan ve 1 Şubat 1904

tarihinde %3 faizli nominal sermayesi 30 milyon frank olan tahviller çıkarılmıştır (Cattier, 1906, s.300-305).

Bağımsız Kongo Devleti'nin mali yapısı içerisinde bir diğer önemli konu ise vergilerdir. Ülke yönetiminin masraflarını karşılamak amacıyla halk tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan herhangi bir ödeme bulunmamakta olup, bunun yerine çok sert bir şekilde eleştirilen farklı bir sistem benimsenmiştir. Buna göre herhangi bir para sistemine tamamen yabancı olan bu halktan vergilerin nakit olarak toplanması imkansız olduğu için, Bağımsız Kongo Devleti'nde uygulanan mali sistem aynı vergilendirmedir. Böylece vergi ya da harçlar, yetişkin erkek nüfusun devlet için çalışma yükümlülüğünden oluşur ve sağlıklı, yetişkin bir erkek dışında hiçbir yerli devlet vergileri için çalıştırılmaz. Ayrıca devlet görevlileri, bölgelerindeki her köyün nüfus sayımını yapmakla yükümlü olup, oluşturulan listelerde vergiye tabi her yetişkin erkeğin adının yazılması zorunludur. Asker ve sözleşmeli işçi sayısını tamamlayan bir bölge; kauçuk, hamal, kürekçi ve odun ya da yiyecek kotası için vergilendirilir. Buna göre; istasyonlara en yakın köylerden genellikle nakliye hizmeti ve yiyecek tedariki için, nehir kenarındaki köylerden kürekçilik, balıkçılık ve odunculuk için, iç kesimlerdeki köylerden hamal, manyok ekmeği, muz, av hayvanı ve diğer tarım ürünleri için ve daha uzak köylerden ise kauçuk için vergi alınır. Tüm bu "vergiler" söz konusu olduğunda, bireylerin devlet hizmetinde ayda en fazla kırk saat çalıştırılabilecekleri belirtilmiştir. Verginin dışında devlet, sahip olduğu toprakların bir kısmını şirketlere kiralarak ve geri kalan kısmını ise kendisi işleterek gelir elde etmektedir. Bu doğrultuda, topraklarının çok küçük bir kısmını imtiyazlı şirketlere kiralayan devlet, bu şirketlerde aynı zamanda hisse sahibidir ve gelirinin küçük bir bölümü bu kaynaktan elde edilen kârlardan oluşmaktadır. Gelirinin büyük bir kısmını ise genel olarak orman olan, yabani kauçuk ve kısmen de yabani kahve bakımından son derece zengin olan kendi topraklarının doğrudan işletilmesinden elde etmektedir (Mountmorres, 1906, s.57-104).

Bağımsız Kongo Devleti'nin mali yapısı içerisinde son olarak değinilmesi gereken konu ise bütçedir. Devlete ait bütçe rakamları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Bağımsız Kongo Devleti'nin Bütçesi, 1891-1905 (Frank)

Yıl	Gelirler	Giderler	Olağanüstü Giderler	Giderlerin Gelirleri Aşan Kısmı	Toplam Borç
1891	4.554.931,87	4.554.931,87	-	-	-
1892	4.731.981,00	4.731.981,00	800.000,00	800.000,00	-
1893	5.440.681,00	5.440.681,00	-	-	-
1894	4.949.444,00	4.858.907,00	2.524.647,00	2.434.110,00	-
1895	6.004.764,00	7.370.939,00	-	1.366.175,00	-
1896	7.002.735,00	7.018.373,00	1.217.927,00	1.233.565,00	-
1897	9.369.300,00	8.875.343,00	1.266.528,00	772.571,00	-
1898	14.765.050,00	14.727.055,00	2.524.920,00	2.486.925,00	2.283.325,00
1899	19.966.500,00	19.672.965,00	2.946.820,00	2.653.285,00	12.533.325,00
1900	26.256.500,00	27.731.254,00	-	1.474.754,00	12.783.325,00
1901	30.751.054,00	31.256.054,00	-	505.000,00	15.672.200,00
1902	28.709.000,00	28.549.000,00	3.856.494,00	3.696.494,00	41.973.450,00
1903	28.090.000,00	27.900.556,00	2.364.994,00	2.175.550,00	35.939.025,00 ¹²
1904	29.825.000,00	29.635.556,00	2.864.994,00	2.675.550,00	55.939.025,00
1905	29.936.650,00	29.936.650,00	4.864.000,00	4.864.000,00	80.631.425,00

Kaynak: Cattier, 1906, s.309.

Tablo 5'e göre; 1891, 1892, 1893 ve 1905 yıllarında devlet gelir ve giderlerinin eşit olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 1894, 1897, 1898, 1899, 1902, 1903 ve 1904 yıllarında gelirler giderlerden fazla iken; 1895, 1896, 1900 ve 1901 yıllarında giderler gelirlerden fazladır. Ancak olağanüstü giderler söz konusu olduğunda bütçenin genel olarak açık verdiği anlaşılmaktadır. Buna göre 1894 yılında 2,4 milyon frank olan bütçe

¹² Cattier (1906, s.308), borç miktarında meydana gelen bu azalmanın gerçekçi olamayacağını ifade etmektedir.

açığı, 1902 yılında 3,7 milyon frank ve 1905 yılında 4,9 milyon frank olarak gerçekleşmiştir. Böylece 1891-1905 yılları arasında Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam gelirleri 250.353.590,87 frank, giderleri 252.260.245,87 frank ve olağanüstü giderleri 25.231.324,00 frank olup, devlet bütçesi toplam 27.137.979,00 franklık açık vermiştir. Bağımsız Kongo Devleti'nin toplam borç miktarına bakıldığında ise hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Buna göre 1898 yılında yaklaşık olarak 2,3 milyon frank olan borç miktarı, 1902 yılında 42 milyon franga yükselmiş, 1903 yılında 35,9 milyon dolara düşmüş ve 1905 yılında 80,6 milyon dolara ulaşmıştır. Böylece 1898-1905 yılları arasında devletin borcu, otuz beş katına yükselmiştir.

Devletin elde ettiği gelirler içerisinde en dikkat çeken ise devletin özel mülkiyetinden elde edilen gelirler, yerliler tarafından aynı olarak ödenen vergiler ve haraçlardan oluşan vergi gelirleridir. Buna göre 1892 yılında 860 bin frank, 1893 yılında 237 bin frank, 1894 yılında 300 bin frank, 1895 yılında 1.250.000 frank, 1896 yılında 1.200.000 frank, 1897 yılında 3.500.000 frank, 1898 yılında 6.700.000 frank, 1899 yılında 10.200.000 frank, 1900 yılında 10.500.000 frank, 1901 yılında 17.425.000 frank, 1902 yılında 15.452.000 frank, 1903 yılında 16.440.000 frank, 1904 yılında 16.440.000 frank, 1905 yılında 16.500.000 frank ve 1906 yılında 16.100.000 franklık vergi geliri elde edilmiştir. Ancak burada vergi gelirlerinin tutarından daha önemli olan nokta, toplam gelirler içerisinde vergi gelirlerinin payıdır. Buna göre bu pay; 1892 yılında %19, 1893 yılında %4, 1894 yılında %6, 1895 yılında %21, 1896 yılında %17, 1897 yılında %37, 1898 yılında %45, 1899 yılında %50, 1900 yılında %44, 1901 yılında %56, 1902 yılında %53, 1903 yılında %59, 1904 yılında %55, 1905 yılında %55 ve 1906 yılında %54'tür. Böylece 1892-1906 yılları arasında 275.302.000,00 franklık toplam gelirin 133.104.000,00 frank ile %48'i vergi gelirlerinden oluşmaktadır (Cattier, 1906, s.170-172).

6. Kongo Pazarları ve Bu Pazarlarda Kullanılan Para Birimleri

Kongo'nun ürün çeşitliliği açısından zengin bir bölge olması, bu ürünlerin ticaretinin yapıldığı pazarların da hareketli olmasını sağlamıştır. Buna göre yerliler; tarımsal ürünlerini, avladıkları hayvanları, yakaladıkları balıkları ve ilkel yöntemlerle ürettikleri farklı ürünleri bu pazarlara getirerek, satın almak istedikleri ürünlerin takasında kullanmışlardır. Çok sayıda kervanın veya birkaç aylık yolculuğun sonunda 10 ila 20 kanodan oluşan ağır yüklü filoların geldiği bu pazarlar; önce kurulduğu günün, sonra kurulduğu köyün ve en sonunda pazarı kuran şefin adıyla anılırlar. Köle ticaretinin de yapıldığı bu pazarlar, Kongo halkının hayatında son derece önemli bir yere sahiptir. Çünkü sadece ticaretin yapılmadığı bu pazarlar, aynı zamanda haberlerin paylaşıldığı, siyasi sorunların tartışıldığı ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözüldüğü tarafsız yerlerdir (Wauters, 1899, s.330-331).

Bu pazarlarda dikkat çeken en önemli husus ise yerlilerin kendi aralarında farklı para birimleri yaratmış olmaları ve artık aynı takası çok fazla tercih etmemeleridir. Buna göre söz konusu parasal standart; nüfusun zenginliğine, ihtiyaçlara veya o günün zevkine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişmektedir. Başlıca yerli para birimleri pirinç, kumaş, inci ve deniz kabuğudur. Ayrıca daha az kullanılan paralar da vardır; Kwango'da küçük kauçuk küp veya Şelaleler Bölgesi'nde, Albert Gölü'nde ve Manyema'da demir çapa. Bunların dışında köleler de geleneksel para birimi olarak kullanılmışlardır. Mesela bir dış fildişi, belirli sayıda köleye bedel olacak ve alıcı, satıcıya bunların eşdeğerini mal olarak verecektir. Ancak "Mitakos" adı verilen bakır veya pirinç teller en yaygın kullanılan para birimleridir. 2 milimetre kalınlığında ve bölgeden bölgeye değişen uzunluklarda olan bu teller en az 18 santimetre olup, Stanley Şelalesi çevresinde 52 santimetreye kadar ulaşmaktadır. Ayrıca Katanga'da, ağırlığı 1 kilogramdan fazla olan ve Aziz Andrew (Saint-André) haçı şeklindeki bakır külçeler de para birimi olarak kullanılmıştır. Tüm bunlarla birlikte yaygın bir şekilde kullanılan diğer para birimi ise yerli kumaşların yerini alan Avrupa kumaşlarıdır. Ancak bu ürünün dezavantajı, piyasada bol miktarda bulunduğu önemli ölçüde değer kaybetmesidir. Ayrıca değeri, modadaki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Mesela yeni bir tasarımın veya yeni bir

rengin piyasaya sürülmesinin, daha önce piyasaya sürülen kumaşların değerini düşürmesi sık karşılaşılan bir durumdur (Wauters, 1899, s.331-332).

7. Sonuç ve Değerlendirme

Berlin Batı Afrika Konferansı sonrasında kurulan ve Belçika Kralı II. Leopold'ün özel mülkü kabul edilen Bağımsız Kongo Devleti, ticari anlamda yüksek kazanç sağlayacak ürünler açısından son derece zengin bir bölgedir. Bunun farkında olan II. Leopold, Kongo'yu ele geçirdikten sonra hızlı bir şekilde üretim hacminin artırılmasına yönelik adımlar atmıştır. Bu doğrultuda oldukça maliyetli olmasına rağmen demiryollarının inşa edilmesi, ticari açıdan daha fazla kazanç elde edileceğinden emin olunmasından kaynaklanmaktadır. Bu demiryolları sayesinde Kongo'nun iç kesimleri ile Atlantik kıyıları arasındaki mesafe kısalmıştır. Böylece iç kesimlerde üretilen ürünlerin Atlantik kıyılarına getirilmesi ve Avrupa'dan Atlantik kıyılarına getirilen ürünlerin Kongo'nun iç kesimlerine ulaştırılması için gerekli olan süre oldukça kısalmıştır. Bu ise hem taşıma maliyetlerini azaltıp hem de ticaret hacmini artırarak, Bağımsız Kongo Devleti'nin ve dolayısıyla II. Leopold'ün daha fazla kâr elde etmesini sağlamıştır.

Bu yüksek kârları sağlayan en temel ürünler, ihracatın çok önemli bir kısmını oluşturan fildişi ve özellikle de kauçuktur. İthalatta ise gıda ürünleri ve kumaşların ön planda olduğu görülmektedir. Böylece Bağımsız Kongo Devleti de tıpkı Fransa ile Fransız Batı Afrikası, Fransa ile Cezayir ve İngiltere ile Hindistan arasındaki ticari ilişkilerde olduğu gibi hammadde-mamul mal takasının gerçekleştirildiği sömürgecilik sürecini yaşamıştır. Sömürgecilik yarışının tüm hızıyla devam ettiği bu dönemlerde Bağımsız Kongo Devleti'nin üretim hacminin artması, ülkenin genel olarak dış ticaret fazlası vermesini sağlamıştır.

Üretim, demiryolları ve dış ticaretin dışında dikkat çeken iki önemli konu daha vardır. Bunlardan birincisi, Kongo'da, Avrupalılar tarafından işletilen dükkânların bulunmasıdır. Yerli işçilerin elde ettikleri kazançların önemli bir kısmının harcandığı bu dükkânlar, şirketin işçilere ödedikleri ücretlerin tekrar kendilerine dönmelerini sağlamaktadır. Bu durum, köleliğin kaldırılmasına rağmen plantasyonlarda ve madenlerde çalıştırılan yerlilerin emeklerinin ve kazançlarının meşru yollardan nasıl sömürüldüğünü göstermektedir. İkincisi ise Léopoldville-Matadi güzergâhında taşınan ürünlerin kilogram fiyatının, Matadi-Léopoldville güzergâhında taşınan ürünlere göre daha düşük olmasıdır. Yani Kongo'dan ihraç edilen ürünlerin kilogram fiyatı, Avrupa'dan ithal edilen ürünlere göre daha düşüktür. Bu durumun temel nedeni hammadde ihraç eden Bağımsız Kongo Devleti'nin, mamul mal ithal etmesidir. Bağımsız Kongo Devleti'nin hammadde ihraç edip mamul mal ithal etmesinin nedeni ise sömürgeciliktir. Böylece Yeni Dünya'dan Asya ve Afrika'ya kadar uzanan sömürgecilik yarışında Belçika Kralı II. Leopold'ün kazanç hırsıyla kuşatılan Kongo, bu yirmi üç yıllık dönemde hem nüfusunun önemli bir kısmını kaybetmiş hem de zenginliğini devretmek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

- Bulletin Officiel. (1909). *Bulletin officiel du Congo Belge* (Annexe au Bulletin Officiel du Congo Belge). 15 Janvier 1909. Bruxelles.
- Cattier, F. (1906). *Étude sur la situation de l'État indépendant*. 2nd edition. Bruxelles.
- Direction Générale Des Douanes. (1847). *Tableau Général du Commerce de la France*. Paris.
- Dubreucq, R. (1909). *A travers le Congo Belge*. Bruxelles.
- Goffin, L. (1907). *Le chemin de fer du Congo*. Bruxelles.
- Lorin, H. (1898). *Le chemin de fer du Congo*. Annales de Géographie, t. 7, n. 36, s. 462-466.
- Morel, E. D. (1920). *Red rubber*. New and Revised Edition (January, 1920). Manchester: The National Labour Press Ltd.
- Mountmorres, V. (1906). *The Congo Independent State: A report on a voyage of enquiry*. London: Williams and Norgate.

-
- Pearson, H. C. (1902). *India rubber world*. Vol: 27, No:1, (October 1, 1902). New York.
- Pearson, H. C. (1903). *India rubber world*. Vol: 27, No:5, (February 1, 1903). New York.
- Pearson, H. C. (1911). *India rubber world*. Vol: 43, No:5, (February 1, 1911). New York.
- Peemans, J. P. (1975). Capital accumulation in the Congo under colonialism: The role of the State. Duignan, P. & Gann, L. H. (Ed.), *Colonialism in Africa 1870-1960. Volume IV: The Economics of Colonialism*, içinde (s. 165-212). Cambridge: Cambridge University Press.
- Twain, M. (1905). *King Leopold's soliloquy*. Boston: The P. R. Warren Co.
- Wauters, A. J. (1899). *L'État Indépendant du Congo*. Bruxelles: Librairie Falk Fils.
- Witteryck, A. J. (1910). *Une excursion au Congo Belge*. Bruges.
- Zimmermann, M. (1909). *L'annexion de l'État Indépendant du Congo par la Belgique*. Annales de Géographie, No: 97, s.92-93.
-

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Erdem Selman Develi (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Erdem Selman Develi (100%)
